

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД У СИСТЕМІ АДАПТАЦІЇ МОЛОДОГО ВЧИТЕЛЯ

Олександр Шпак, доктор педагогічних наук, професор
Національного педагогічного університету
ім. М. П. Драгоманова
м. Київ

Надія Угляренко, викладач
Електромеханічного технікуму залізничного
транспорту ім. М. Островського
м. Київ

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД У СИСТЕМІ АДАПТАЦІЇ МОЛОДОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті автори висвітлюють проблему адаптації молодого вчителя, соціально-педагогічного “входження” у колектив, форми і методи цілеспрямованої допомоги на перших кроках самостійної діяльності.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Нові законодавчі положення в галузі освіти визначають провідне місце, роль та функції головної дійової особи освітньої сфери – вчителя як продуктивної сили суспільства.

Освітньому закладу треба створити таку систему умов для розвитку особистості педагога, яка на основі відомих педагогічних технологій створює **систему розвитку**, в межах якої і відбувається становлення, **особистості учня**. Ці умови мають сприяти продуктивній діяльності педагога, росту професійної майстерності, ствердженню його освітянського “Я”.

Особливо це стосується молодого вчителя, який після аудиторії вищого педагогічного закладу, шукає себе в бурхливому морі практичних педагогічних стосунків, намагається покласти свої молоді предметні і виховні можливості на алтар шкільного дійства. На жаль, як переконують наші дослідження, кожний третій випускник після річної вчительської праці залишає її або категорично задумується над вибраною долею... Чинників для такого песимізму в досталь! Ми ж хочемо зупинитись на одному аспекті, який, на нашу думку, відіграє значну мобілізуючу роль у становленні вчителя, розвитку його потенційних педагогічних нахилів і здібностей [1].

Важливим напрямком адаптації випускника ВНЗ до реалій шкільного життя – соціально-педагогічний супровід, суттєвою характеристикою якого є створення умов для переходу особистості із однієї системи в іншу. Методологічний аналіз дозволяє стверджувати, що **супровід – це особлива форма здійснення пролонгування соціальної і педагогічної допомоги в ситуації**

вибору нового способу життєдіяльності. На відміну від корекції, передбачає не виправлення недоліків і перебудову, а пошук прихованих резервів людини, покладання на власні можливості. На наш погляд, ідеї соціально-педагогічного супроводу найбільшою мірою відповідають прогресивним ідеям вітчизняної психології, педагогіки і соціальної роботи (К.Ушинський, А.Макаренко, В.Сухомлинський та ін.).

У сучасній психолого-педагогічній практиці частіше зустрічається поняття “педагогічний супровід”. Питання супроводу розглядаються у роботах О.Деркача, Г.Бардієр, І.Зяюна, І.Ромазан, Т.Черевікової, М.Бітянкової, М.Полянського, О.Савченко, С.Сисоевої, хоч як терміни, які означають соціально-педагогічну підтримку, в літературі пропонується “сприяння” (К.Гуревич, І.Дубровина, Е.Верник, М.Сметанський, М.Фіцула та ін.).

Етимологічно поняття “супровід”, “сприяння”, “спільне пересування”, “іти поруч” близькі одних одному. “Супроводжувати, проходити – значить йти разом у часі супутника або провідника” – визначено в Тлумачному словнику російської мови під редакцією Д.Ушакова.

У словнику В.Даля супровід трактується як дія за дієсловом “супроводжувати”, тобто “проважати, супроводжувати, йти разом для провідів, проважатим, іти слідом”. Супроводжувати, прямувати – значить проходити шлях з будь-яким супутником або провідником.

У цьому контексті можна стверджувати, що подорожнім виступає молодий випускник ВНЗ, супроводжуваним, супровідником – наставник в особі керівника або досвідченого педагога, а шлях – це перехід від однієї системи до іншої. В

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД У СИСТЕМІ АДАПТАЦІЇ МОЛОДОГО ВЧИТЕЛЯ

даному випадку присутні два суб'єкти: носій проблеми і той, хто допомагає її розв'язати. Багаторічна практика переконує, що від цілеспрямованої допомоги, продуманих взаємодій, ґрунтовного аналізу їх у шкільному колективі зростає наставник молоді нової формації, якому під силу розв'язувати складні завдання з формування особистості.

Метою статті є дослідження соціально-педагогічних умов супроводу молодого вчителя, "входження" його в систему педагогічних взаємовідносин, усунення суперечностей, які заважають цьому процесу, обґрунтування характеристик взаємодії, позиції учасників, а також апробація карт соціально-педагогічного супроводу.

Виклад основного матеріалу. Вихідним положенням для створення системи соціально-педагогічного супроводу є системно-синергетичний підхід, у логіці якого розвиток людини розуміється як вибір і засвоєння суб'єктом тих чи інших дій. В основі реалізації закладеного в людині потенціалу лежить подолання суперечностей, які зумовлені неможливістю подальшого його функціонування на тій самій основі. Моменти розв'язання суперечностей можна характеризувати як визначені точки свідомого і безсвідомого вибору шляху розв'язання. Можливість вибору шляху суб'єктом зумовлена тією обставиною, що в кожній подібній точці у нього є не один можливий шлях розв'язання, а багато таких. Тобто людина, яка змінює систему, переходить із однієї системи в іншу, зазвичай володіє відносно великим числом "рівнів свободи", що визначає множинність шляхів і напрямків її розвитку як частини системи. Можливість, а почасти і необхідність зовнішнього втручання в ситуацію розв'язання проблеми, створює основи для побудови системи соціально-педагогічного супроводу, базованої на ідеї педагогічної підтримки.

Дослідження переконують, що там, де зародилась і вдосконалилась ідея педагогічної підтримки, створений міцний колектив освітянських однодумців, на розумному рівні поєдналися кадри старшого і молодшого поколінь.

Саме у таких колективах панує дух взаєморозуміння і креативності, втілюється у життя карта соціально-педагогічного супроводу, на високий рівень підноситься пошана майстрів душ людських. Скажімо, в Українському коледжі імені В.О.Сухомлинського (ЗОШ № 272 м. Києва) повноцінним життям функціонує багато років "Школа молодого вчителя", у якій закладені

психолого-педагогічні засади адаптації випускника ВНЗ, створена така наставницька аура, яка дає можливість розквітнути таланту. Пізніше молоді вчителі вдосконалюють свою педагогічну позицію у рамках експерименту "Створення умов для самореалізації особистості учня та вчителя" [10].

У цьому навчально-виховному закладі організатором творчого поступу і зростання молодого вчителя є керівник – кандидат педагогічних наук, член-кореспондент АПН України Васирина Миколаївна Хайруліна, яка науково ствердила необхідність психолого-педагогічного супроводу юних вчителів, які ще вчора сиділи на студентській лаві і шанобливо вставали, коли до аудиторії заходили викладачі.

Науковим майданчиком для соціально-педагогічного супроводу молодих вихованців став методичний кабінет при відділі освіти м. Олександрія Кіровоградської області. У 2004 – 2005 навчальному році учительські ряди цього міста поповнилися 13 молодими спеціалістами, випускниками Кіровоградського державного педагогічного університету імені В.Винниченка.

Саме такі вчителі-початківці стали учасниками традиційного міського конкурсу "Міс та Містер Освіта – 2005", який проводиться за програмою "Тижня молодого вчителя" вже увосьме. Мета: відкрити й підтримати молоді педагогічні таланти, а також підняти престиж педагогічної професії та впроваджувати нові інтерактивні форми навчання і виховання.

Піклування про молоду вчительську парость – серцевина діяльності численних педагогічних колективів. Сьогодні це архіважливо – освіта чекає нової генерації кадрів, вражених відданістю справі.

Аналіз цієї проблеми в окремих педагогічних колективах дав нам можливість вичленили і узагальнити результати дослідження.

Насамперед, ми чітко обґрунтували поняття "супровід" і прийшли до висновку, якщо "супроводжувати" можна протягом усього життя, то соціально-педагогічний супровід розрахований на визначений тимчасовий період, зокрема, період становлення випускника ВНЗ як підсистеми педагогічної системи.

Під соціально-педагогічним супроводом ми розуміємо систему педагогічних дій суб'єкта процесу з нейтралізації передбачуваних труднощів (помилки), надання оперативної допомоги (навчання) і проведення рефлексії.

Ми поділяємо думку академіка О.Я.Савченко, що найбільшого супроводу молодий вчитель потребує у психологічному аспекті. Не може йти

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД У СИСТЕМІ АДАПТАЦІЇ МОЛОДОГО ВЧИТЕЛЯ

мова про інші значимі аспекти, якщо психологічно колишній студент педагогічного навчального закладу не самоствердиться.

Тому в нашому експерименті на перший план виходить умова, щоб соціальна взаємодія у період педагогічного супроводу була організована на принципах рівнозначності, доповнення, поєднання, орієнтації на потенційні можливості особистості, рефлексивно-аналітичному підході до процесу і результату.

Предметом соціально-педагогічного супроводу є процес усунення перешкод для входження молодого вчителя у педагогічну систему.

Ми прийшли до висновку, що головною проблемою у формуванні професійної компетентності випускників ВНЗ у період включення до педагогічної системи є поверхове знання педагогічних задач, ситуацій і невміння їх розв'язувати.

Стало зрозуміло, що системоутворюючою ознакою необхідності соціально-педагогічного супроводу є характер суперечностей між наявністю у молодого вчителя проблеми, яка потребує розв'язання, і здатністю до її розв'язання. На нашу думку, ця базова суперечність може бути уточнена і представлена рядом параметрів (табл.1).

зокрема, ефективність набуття досвіду розв'язання педагогічних задач і ситуацій молодим вчителем (табл.2).

Ми виходимо з того, що соціально-педагогічний супровід передбачає виділення ключової фігури – носія проблеми, який здобуває статус об'єкта супроводу і спрямований на активізацію його внутрішнього потенціалу.

Можна виділити три основні види соціально-педагогічного супроводу:

- 1) попередження виникнення проблеми;
- 2) навчання носія проблеми методу розв'язання проблем у процесі розв'язання неадекватної ситуації;
- 3) екстрена допомога в неадекватній ситуації.

Такий видовий підхід дозволяє суб'єктам соціально-педагогічного супроводу:

- прогнозувати деякий майбутній стан, майбутню конструкцію педагогічної діяльності;
- прослідкувати події у зворотному порядку;
- вибирати найоптимальніші шляхи розв'язання проблем;
- планувати колективні дії;
- цілісно представляти об'єкти педагогічної діяльності;
- долати конфлікт між організованим і спонтанним мисленням.

Таблиця 1

Види суперечностей, які виступають системоутворюючою ознакою необхідності і характеру соціально-педагогічного супроводу

<i>Параметр аналізу</i>	<i>Види протиріч</i>
<i>Міра створення проблеми</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Молодий педагогічний працівник розуміє суть проблеми. 2. Не усвідомлює проблему як особисту, вважає, що "всі так працюють" 3. Не усвідомлює проблему, вважає становище нормальним.
<i>Наявність досвіду розв'язання проблеми</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Молодий педагогічний працівник не має досвіду розв'язати проблему. 2. Має досвід розв'язання проблеми, який проводить до регресу. 3. Має досвід розв'язання проблеми, який проводить до прогресу.
<i>Бажання розв'язувати проблему</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Молодий педагогічний працівник має бажання розв'язувати проблему. 2. Розв'язувати проблему внаслідок зовнішнього тиску. 3. Індиферентно ставляться до проблеми. 4. Сприймає проблему як життєву данину, виявляє апатію, небажання її розв'язувати.
<i>Готовність до допомоги</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Молодий педагогічний працівник готовий звернутися за допомогою. 2. Готовий прийняти допомогу. 3. Готовий відмовитися від допомоги.

Виходячи з суб'єкт-суб'єктних відносин у соціально-педагогічному супроводі, необхідно враховувати активність у даному процесі з двох сторін. Рівень активності, як переконують дані досліджень, може бути різною, що зумовлює,

Як переконують дослідження, у багатьох педагогічних колективах включення молодого вчителя в педагогічну систему проходило три етапи соціально-педагогічного супроводу:

- усвідомлення не тільки зовнішніх, але і

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД У СИСТЕМІ АДАПТАЦІЇ МОЛОДОГО ВЧИТЕЛЯ

Таблиця 2

Взаємодія суб'єктів соціально-педагогічного супроводу

<i>Характеристика взаємодії</i>	<i>Позиції учасників взаємодії</i>
<i>Ініціатива</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Носій проблеми звертається за допомогою. - Допомогу пропонує той, хто допомагає, поступово передаючи ініціативу носію проблеми. - Допомогу пропонує той, хто допомагає, цей стан зберігається і далі
<i>Прийняття рішень</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Рішення приймає носій проблеми - Рішення приймає супроводжуючий на першому етапі, поступово передаючи це право носію проблеми - Рішення приймає той, хто допомагає, цей стан справ залишається незмінним
<i>Активність у розв'язанні проблеми</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Найбільш активний носій проблеми - На першому етапі найбільш активний той, хто допомагає, поступово пропорція посувається в бік носія проблеми - Більш активний той, хто надає допомогу, такий стан залишається незмінним
<i>Результат</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Розв'язання актуальної проблеми для розвитку людини - Здобуття досвіду розв'язання чи попередження проблем носія проблеми - Здобуття досвіду розв'язання проблем тим, кому допомагають

внутрішніх причин переходу із однієї системи в іншу (шкільну);

- реконструкція досвіду;
- оволодіння стратегіями і тактиками педагогічної діяльності.

Ми прийшли до глибинного розуміння, що в тих освітянських колективах, які працюють на визначену перспективу, мають чіткі науково-тактичні основи, вироблена і удосконалюється позиція людяної допомоги молодим вчителям.

У цьому розрізі заслуговує на увагу педагогічний колектив НВК "Дивосвіт" м. Жовті Води Дніпропетровської обл., в якому чітко визначена і розумно спланована науково-методична робота. У травні перед складанням річного плану проводиться діагностування вчителів. Відповідно до виявлених проблем професійної підготовки, всі педагоги розподіляються на групи:

- А – молоді, малодосвідчені вчителі;
- Б – вчителі, що мають ті чи інші проблеми в педагогічній діяльності;
- В – вчителі-методисти.

Для вчителів групи А вже два роки працює школа молодого вчителя "Шлях до майстерності".

Характерно, що соціально-педагогічний супровід, професійне зростання вчителя у цьому навчальному закладі пов'язане з пошуком відповіді на питання "як", "що", "чому". Тут переконані, що вчительський професіоналізм передбачає людяність, на ґрунті якої відбувається "стимулююче живлення".

Помітне місце в освітянському просторі з проблем підвищення фахового рівня вчителів займає система роботи спеціалізованої школи № 28 м. Черкас, у якій розроблений і активно діє проект особистісно орієнтованого підходу до зростання професійної майстерності педагогічних працівників. Мета проекту – однією ідеєю об'єднати діяльність педагогів, що працюють в інноваційному режимі.

Домінуючою формою діяльності та реалізації положень проекту є індивідуально творчий підхід до організації методичної роботи з педагогічним кадрами. У центрі – формування мотиваційної сфери діяльності вчителя. Слід зазначити, що на основі діагностичних даних складається карта, що містить банк даних, на підставі яких моделюються структури, зміст і форми особистісно орієнтованого підходу до підвищення зростання педагогічної майстерності вчителів, і спрямовується на реалізацію особистісного потенціалу вчителя у поєднанні з вивченням нових педагогічних ідей та технологій. Особлива увага в цьому проектному процесі приділяється молодому вчителю, методичному обґрунтуванню етапів входження його в колектив, зважений, поступовий та результативний супровід і формування педагогічної віри у власні сили.

Дослідження підтвердило тезу, що для подолання суб'єктами труднощів соціально-педагогічний супровід можна розділити на три етапи: підготовчий, спільних дій, рефлексії.

Компонентами *підготовчого етапу* є:

- науково-методичне моделювання, яке

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД У СИСТЕМІ АДАПТАЦІЇ МОЛОДОГО ВЧИТЕЛЯ

передбачає визначення раціонального режиму інтелектуальних, емоційних і фізичних параметрів співвідношення об'єму робочого педагогічного навантаження і роботи, яка проводиться поза уроками;

- організаційна забезпеченість, яка передбачає створення для суб'єктів комфортних умов;

- ресурсне постачання, яке передбачає підготовку дидактичних матеріалів, навчальних посібників, додаткової і довідкової літератури, таблиць, схем.

Етап спільних дій передбачає різноманітні форми співпраці суб'єктів соціально-педагогічного супроводу:

- представлення наступної роботи, тобто спільне усвідомлення проблеми, чітке пояснення мети і результатів роботи;

- перебудова мотиваційної сфери, яка пов'язана зі зміною змісту педагогічної діяльності. Роль суб'єкта – носія проблеми не зводиться до акуратного виконання завдань, а передбачає кооперативне здійснення діяльності, потребу в самостійному оволодінні способами діяльності, яка забезпечує самостійне зростання, самовдосконалення;

- забезпечення самостійної роботи. Носій проблеми в центрі рівно стільки, скільки потрібно для отримання конкретного результату;

- управління взаємодією суб'єктів супроводу, зорієнтованою на оволодіння способами взаємодій з партнерами. Мета кінцева – погоджена позиція, загальне бачення проблеми за часом і за складністю.

Етап рефлексії означає осмислення етапів і

видів діяльності. Наставник (супроводжувачий) створює умови, в яких молодий вчитель аналізує розв'язання педагогічних задач, ситуацій, оцінює як засіб дій, так і досягнутий результат. Аналіз дій, їх поопераційний склад повертає молодого вчителя у пізнавальне поле з новим баченням того, де він перебуває.

Рефлексія спрямована на розвиток сприйняття щодо до себе та інших, усвідомлення і зіставлення здібностей, установок, цінностей, умінь, навичок у порівнянні з досвідченими шкільними педагогами. У ході рефлексії створюються умови для виникнення цілісного сприйняття особистої діяльності, виявляються ціннісно-сміслові основи, які підтверджують класичне положення Л.С.Виготського про чергування індивідуальної і колективної форм у сублімації нового психологічного утворення.

У даному випадку рефлексія виступає стартовим майданчиком для нового рівня розвитку вчителя як професіонала. **Вчитель народився !** Основними характеристиками соціально-педагогічного супроводу виступають процесуальність, пролонгування, недирективність. Одночасно соціально-педагогічний супровід і система професійної педагогічної діяльності, її технологія [4].

Ідея педагогічної підтримки в цьому плані надзвичайно продуктивна. Вона впорядковує організацію отримання досвіду, посилює індивідуальний підхід до молодого педагога, лежить в основі наступності у навчання вчительських кадрів. Узагальнення дослідження дало нам можливість створити карту соціально-педагогічного супроводу (табл.3)

Таблиця 3

Карта соціально-педагогічного супроводу

Область	Зміст
Планування 1	<p>Визначити, які завдання повинні бути виконані, які резерви виділені для їх розв'язання і які резерви вільні. Визначити кінцеву мету, функції, компромісні відношення між метою і критерії оцінювання невизначеностей. Вибрати стратегію чи загальну процедуру, включаючи логіку розподілу відповідальності в різних ситуаціях.</p> <p>Проаналізувати початкові умови і різні комбінації можливих дій, їх наслідків, а також обмежень, які мають місце.</p> <p>Визначити найкращу послідовність для досягнення мети в різних ситуаціях.</p> <p>Визначити, що вважати відхиленням від нормальної поведінки, виявити причини, вибрати дії для усунення помилок.</p>
Навчання 2	<p>Виявити, наскільки добре молодому вчителю відома педситуація.</p> <p>Вирішити, як навчити молодого вчителя виконання визначених дій і дій в неадекватних ситуаціях.</p> <p>Визначити дію в часі.</p> <p>Змусити програти частину дій в умі, на моделі чи використовуючи досвід інших педпрацівників.</p> <p>Дати інструкцію дії в стандартних і нестандартних ситуаціях</p>

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД У СИСТЕМІ АДАПТАЦІЇ МОЛОДОГО ВЧИТЕЛЯ

Продовження таблиці 3

<i>Контроль</i> 3	Вирішити, які аспекти діяльності контролювати. Вести спостереження за навчанням учнів, включаючи якісні і кількісні характеристики. Вести при необхідності пряме спостереження за виконанням педзадачі. Провести регуляцію відхилень дій молодого вчителя. Провести діагностику відхилень і труднощів.
<i>Вторгнення</i> 4	Визначити момент, коли дія молодого вчителя стає незадовільною. Вивести вчителя із ситуації неадекватності дій. Усунути зовнішні фактори, які впливають на неадекватність дій. При необхідності повернутися в минулі дії.
<i>Самонавчання</i> 5	Поставити задачу осмислення відхилень, труднощів, помилок. Отримати інформацію про оптимальні варіанти усунення неадекватних дій. Вибрати засоби і методи розв'язання педзадачі. Періодично проводити перегляд нагромаджених знань, умінь. Виробити розуміння педдіяльності як підсистеми.

Результатом соціально-педагогічного супроводу на пасивному рівні включення молодого фахівця в педагогічну систему є сприйняття педагогічної діяльності як реальної данини, що створює відповідну рівновагу між молодим вчителем і педагогічною системою.

Для цього потрібні: час, педагогічна воля, компетентність колективу, його внутрішнє бажання розширюватися, зміцнюватися і виходити на більш креативний рівень освітянської діяльності.

Висновки. Одже, соціально-педагогічний супровід – це : 1) один із видів педагогічної підтримки як цілісної і комплексної системи, яка здійснюється у період входження молодого педагогічного працівника в педагогічну діяльність; 2) інтегративна технологія, метою і результатом якої є створення умов для активізації внутрішнього потенціалу випускника педагогічного ВНЗ; 3) процес взаємовідносин між носієм проблеми і тим, хто надає підтримку.

Розумна і цілеспрямована система організації і процесуального забезпечення соціально-педагогічного супроводу – це якісне зростання педагогічних навчально-виховних закладів, моральне ствердження кадрового забезпечення виконання складних освітянських завдань з

формування громадян, гідних її величності і святості України.

1. Вишневецький О. *Освіта в Україні: час демократизації, час реформ.* – К., 1997.

2. *Директор школи* – № 17, травень 2004. – С.2 – 4.

3. *Директор школи* – № 19, травень 2004. – С.8 – 12.

4. Митина Л.М. *Учитель как личность и профессионал* – М., 1994.

5. Сбруєва А. *Болонський процес: пошуки шляхів підвищення конкурентоспроможності європейської вищої школи* – *Шлях освіти*, 2002. – №1.

6. Семиченко В.А. *Психология общения* – К., 1997.

7. Сисоєва С.О. *Основи педагогічної творчості вчителя: Навчальний посібник для студентів вузів* – К., 1994.

8. *Турбота про вчителя – надія на майбутнє* – *Освіта України*, 27 травня 2005 р.

9. *Філософія політики в сфері освіти: якою їй бути в Україні.* – *Освіта*, 11 – 18 травня 2005.

10. Шакуров Р.Х. *Социально-психологические проблемы руководства педколлективом* – М.: *Высшая школа*, 1991. – 320 с.

В КОЖНІЙ ФРАЗІ – ДУМКА

*Мудрість приносить три плоди: уміння добре думати,
добре говорити, добре робити.*

Де мокріт